

УДК 329.78(477)

Сорока С.В., Миколаївський державний університет

Неформальні молодіжні організації в Україні у 60-80-х роках ХХ століття

У статті висвітлена діяльність основних неформальних молодіжних організацій України у 60-80-х роках ХХ століття. Подано їх класифікацію, причини і історія виникнення. Значна увага у статті приділена питанню відносин між “неформалами”, з одного боку, і комсомольськими, партійними органами та суспільством, з іншого.

This article deals with informal youth organizations of Ukraine in 1960-1989. There are the classification, characteristic, the cause and history of beginning these groups in this text.

Сорока Світлана Вікторівна. У 2001 році закінчила історичний факультет МДПУ і отримала диплом з відзнакою. Аспірантка заочного відділення кафедри політології та економічної теорії МДУ. Досліджує неформальні молодіжні організації України: їх діяльність, проблеми, тенденції.

Неформальні організації молоді у XX столітті на території СРСР, і України у тому числі, були паростками унікальної радянської системи, паростками країни, у якій все життя людини поділялося на формальне і неформальне. Неформальне – те, що суперечило нормам життя і моралі Радянського суспільства, було своєрідним рухом протесту проти діючої системи.

Якщо говорити про історію виникнення перших неформальних організацій молоді у СРСР, то її можна віднести до перших років Радянської влади. В цей час набули широкого розвитку молодіжні ініціативні гуртки і комуни, які допомагали збирати врожай або займалися просвітницькою діяльністю. Але їх ініціатива була призупинена на початку 30-х років XX ст., коли був встановлений культ особи Сталіна і завершилося формування командно-адміністративної системи тоталітарного суспільства. Будь-яка самодіяльність та ініціатива були заборонені, людина ставала лише виконавцем чужої волі. Різноманітність форм молодіжних організацій змінила загальна уніфікація.

Незначне відродження руху розпочалося наприкінці 50-х років XX ст. Цей процес був пов'язаний з демократизацією Радянського суспільства в результаті хрущовської “відлиги”. В цей час зростає кількість міст, починається розвиток телебачення, виникає “нова романтика” далеких шляхів, відкриттів, формуються прототипи сучасних неформальних молодіжних об'єднань: клуби самодіяльної пісні і клуби туристської пісні. Вони об'єднали студентів, молодих робітників, інженерів, вчених [1].

В 60-ті роки XX ст. виникає рух “комунарів”. Представниками цієї організації були молоді робітники, учні старших класів. Вимагаючи соціальної справедливості, вони закликали боротися з тими, хто заважає будівництву комуністичного устрою. В цей же час виникають перші групи “хіппі”, дещо змінений варіант американських “дітей-квітів”, які переважно склалися із студентів. Ще одним напрямком самодіяльних рухів була рок-музика. Нетрадиційна, емоціональна, з характерною інтонацією протесту, вона і сьогодні залишається популярною серед молоді.

У 70-80-х роках XX ст. неформальний молодіжний рух досяг найвищої вершини свого розвитку. На це було декілька причин. “Зрівнялівка”, монополія влади, бюрократизм, заформалізованість всіх сфер життя, соціальна несправедливість і атмосфера подвійної моралі –

це все обумовило політичну ситуацію у країні. Різкі зміни, що почалися у громадсько-політичному житті в 1985 році, оприлюднення правди про сталінські репресії, критика застійних часів, інформація про жахливий стан національної культури викликали рух протесту молоді, спонукали її до пошуку шляхів вирішення соціально-економічних проблем. Зростання рівня інформованості і освіти молоді також впливало на появу нетрадиційних форм спілкування самореалізації особи. Молоді люди, не маючи достатніх можливостей для реалізації своїх потреб, інтересів у сфері спілкування, відпочинку, через традиційні організації шукали шлях самореалізації, створюючи різні групи, об'єднання і компанії. Так, на 1988 рік в Україні було створено біля 20 тисяч любительських самодіяльних об'єднань, в які входила майже половина всіх молодих людей віком до 30 років [2].

Зростання чисельності неформальних об'єднань і груп також було пов'язано із падінням авторитету комсомольських організацій, сім'ї, освітніх закладів у молоді. Комсомол, ігноруючи особисті інтереси та потреби молоді, суворо регламентуючи основні сфери їх життя, поступово втрачав свій вплив на неї. Намагання сім'ї, школи та інших освітніх закладів виховати “нормальну людину”, придушити її цікавість, природність, нестандартність теж не знаходили відгуку у серцях молодих людей. Видатки на освіту у СРСР були найменшими порівняно з країнами Західної Європи та США. А соціологічні дослідження показували, що у 1988 році незадоволеними своїм матеріальним станом були 9 з 10 молодих робітників у віці до 30 років [3].

Необхідно зазначити і те, що зародження і масове поширення неформальних об'єднань молоді були обумовлені західною молодіжною модою, яка стала більш доступною завдяки процесам демократизації і гласності у СРСР у кінці 80-х років XX ст.

Якщо говорити про класифікацію неформальних молодіжних об'єднань, то в залежності від ідейного спрямування і стилю поведінки вони поділяються на 3 групи.

І. *Просоціальні, тобто соціально позитивні.* Це суспільно-політичні об'єднання, молодіжні колективи екологічного спрямування, рухи за збереження і відновлення історико-культурних пам'яток, об'єднання воїнів-інтернаціоналістів та інші. Вони мають позитивну направленість та сприяють формуванню соціальної активності людей.

II. *Асоціальні* – групи, які знаходяться осторонь від соціальних проблем. Це “металісти”, “панки”, “хіппі”, “брейкери”, музичні і спортивні “фанати”. Вони мають розважальну спрямованість і зорієнтовані на одержання задоволення.

III. *Антисоціальні* – ті, які відверто протиставляють себе нормам моралі. Вони об'єднують наркоманів, токсикоманів, алкоголіків, націоналістичних і екстремістських елементів. До них під час радянської влади відносилися об'єднання, які мали антикомуністичне спрямування і виступали за право народів СРСР на самовизначення.

До просоціальних молодіжних об'єднань відносилися молодіжні політклуби, які займалися проблемами росту політичної культури молоді, пробудженням національної свідомості, підвищенням інтересу до історії України, етнографії українського народу. Так, у 1988 році таких об'єднань було вже 3 тис., які склалися з 72-х тис. юнаків і дівчат [4]. Основними формами їх роботи було проведення дискусій, участь у мітингах і акціях протесту.

Влада відносилася лояльно до діяльності політичних клубів, якщо вони не переходили межі дозволеного. Комсомольські організації намагалися взяти шефство над клубами і заформалізувати їх. Тому деякі політклуби співпрацювали з партійними і комсомольськими організаціями, наприклад, клуби “Марксист” і “Перебудова” у Києві. Але були й такі, що діяли самостійно, наприклад, “Шанс”, “Квітень” у Харкові. У 1988 році в Москві відбулася перша Всесоюзна зустріч молодіжних політклубів. Делегати обговорювали проблеми перебудови у комсомолі і демократизації життя у СРСР. Був прийнятий документ, який визначив цілі політичних клубів: сприяти формуванню у молоді нового політичного мислення, розвивати соціальну творчість, вчити відстоювати свою громадянську позицію [5].

Центром політичного напруження в УРСР була Західна Україна. Саме тут були створені Народний Рух України за перебудову, “Українська народно-демократична ліга” (УНДЛ) та “Український гельсінський союз” (УГС). Якщо УНДЛ відверто закликала створити єдиний фронт опозиції тоталітарному комуністичному режиму, то УГС діяв помірнішими методами. В його програмних документах не було свідчень про ідеологічну спрямованість організації, але діяльність мала антирадянську направленість.

Рух закликав будувати демократичне суспільство і суверенну республіку Україну, виступав за єдність всіх національностей на її території, за відродження української мови і культури. Всі вищезгадані організації активно працювали серед молоді і створювали свої молодіжні осередки. Відношення до них з боку партійних органів було негативним, їх визначили як організації, що знаходяться в опозиції до суспільно-політичного устрою країни і мають націоналістичне спрямування.

10 відсотків усіх неформальних організацій становили групи екологічного спрямування та рухи за збереження і відновлення історико-культурних пам'яток. До перших відносилися “ЕКО”, “Зелені”, “Флора”. Вони об'єднували учнів старших класів, студентів, представників творчої та науково-технічної інтелігенції, молодих робітників. *Цілі*: охорона навколишнього середовища, відновлення природних ресурсів. Другі мали такий самий склад і підтримували зв'язки із Всесоюдною організацією охорони пам'яток історії і культури, це обумовлювало їх цілі та форми роботи.

Популярною неформальною організацією Львова було “Товариство Лева”. Полеми діяльності товариства стала культура, екологія, історія. Спочатку метою товариства було спасіння Личаківського кладовища, а потім і захист інших пам'яток культури у Львові. “Товариство Лева” відновило декілька українських обрядів, які ожили у Львівському музеї народної архітектури і побуту в присутності великої кількості глядачів, поставило композицію “Шевченко очима поколінь” і збило кошти на пам'ятник поету, допомогло створити вірменське і єврейське культурні товариства. Однак владі була не до вподоби ініціатива товариства, вона лякала її. До того ж “левів” запідозрили у зв'язках з радикальними націоналістичними організаціями. Це призвело до того, що у вересні 1988 року у Львові не була проведена запланована конференція “Товариства Лева”, на яку приїхали делегати з усіх кінців України, з Прибалтики, Москви і Ленінграда. Влада не порадила проводити конференцію [6]. Але діяльність товариства продовжувалася, незважаючи на певні перешкоди з боку влади і комсомольських організацій.

В багатьох містах України працювали клуби інтернаціональної дружби, інтербригади. Вони проводили акції протесту проти репресій в Чилі, ЮАР, відправляли матеріальну допомогу в Ні-

карагуа, Сальвадор, допомагали пораненим воїнам-інтернаціоналістам [7]. Ці організації співпрацювали з партійними і комсомольськими органами, які координували їх діяльність.

Захоплення молоді рок-музикою, яке на Заході почалося у 60-70-х роках, у нас набуло значного поширення у кінці 70-80-х роках. Виникають рок-клуби, метал-клуби, яких у 1988 році в Україні було 22 і які об'єднували кілька тисяч молодих людей [8]. Вони називали себе “металістами”, “бітломанами”, “панками”, “брейкерами”, “волністами” і збиралися щоб послухати музику, подискутувати. ЦК ВЛКСМ намагався організувати єдиний ідеологічний центр пропаганди рок-музики, в який входили б музиканти-професіонали, ідеологи, комсомольські і партійні робітники. Але більшу частину молоді так і не вдалося зібрати з вулиць, кафе і підвалів у рок-клуби.

До асоціальних неформальних груп молоді можна віднести “рокерів”, прихильників швидкої їзди на мотоциклах, які вперше з'явилися в країнах Західної Європи, а на початку 80-х років – в СРСР. Групи “рокерів” склалися з молодих людей у віці від 14 до 20 років, які мали певну екіпіровку: залізни ціпки, шиповані рукавички і браслети, наклейки іноземних мотофірм на куртках, шоломах і бензобаках мотоциклів. Якщо спочатку “рокери” вели себе досить спокійно, то у середині 80-х років їхня поведінка почала викликати опасіння. Вони почали порушувати громадський порядок, їздити без посвідчення водіїв, не дотримуватися правил дорожнього руху, створювати аварійні ситуації на шляхах [9]. Внаслідок цього між “рокерами” і ДАІ встановилася взаємна неприязнь. Міліція із страхом очікувала відкриття сезону “нічних вершників” на початку весни. Певну роль у цьому відігравали поняття “рокерів” про майстерність. Кращими вважалися ті, хто завдав найбільше неприємностей міліції і залишився непокараним.

Боротьба з непокірними “рокерами” проходила шляхом покарань і заборон. Була застосована система штрафів за проїзд без водійських прав, за перевищення швидкості, за управління транспортом у нетверезому стані. Мотоциклістам забороняли їздити групами і збиратися в певних місцях. Але це не допомагало. Як свідчив досвід, адміністративними мірами “рокерів” не заспокоїти. Тому у містах стали створювати мотоклуби і будувати мототреки, де проводилися різноманітні мотозмагання. Наприклад, такий

мотоклуб був створений у Донецьку [10]. “Рокери” з інтузіазмом сприйняли ідею створення таких об'єднань. Але вони не набули поширення або через заборони місцевих органів влади, або через нестачу коштів на будівництво мототреків.

Поява юних футбольних уболівальників сприяла створенню груп “спортивних фанатів”. Найбільшого розвитку рух фанатів набув у 1979-1982 роках. Потім почався спад у зв'язку із введенням більш жорстких правил поведінки на стадіонах. З 1986 року почалася друга хвиля руху “фанатів”. Вони діяли у Києві, Харкові, Львові, Дніпропетровську, Донецьку. Ознаками приналежності до фанатів є шапочки, шарфики, футболки, прапори, пов'язки, стрічки кольорів емблем улюблених команд. Наприклад, білоголубі – у прихильників команди “Динамо”. У “фанатів” є постійні місця зборів і свої організатори, як правило, – юнаки старшого віку. Основний контингент руху “фанатів” – підлітки від 12 до 17 років. Негативність діяльності цього руху полягає в тому, що “фанати” часто вдаються до групових хуліганських дій, влаштовують бійки, зривають петарди на стадіонах, б'ють вікна, вживають алкоголь.

Деякі вчені вважають, що в об'єднаннях “фанатів” молодь приваблює лише зовнішня форма і певного соціального спрямування ці групи не мають: їм навіть не важливо, за кого вболівати [11]. Але те, що “фанати” завдали багато неприємностей робітникам міліції, це факт. Так, у 1988 році на матчах футбольних команд було затримано більше 2-х тисяч правопорушників [12]. Щоб заспокоїти агресивних молодих людей, у містах починають створювати клуби болільників. Такі клуби були створені у Києві, Дніпропетровську, Донецьку. А у 1989 році при ЦК ВЛКСМ був створений Всесоюзний центр любителів футболу. Центр проголосив програму діяльності: встановлення контактів між клубами, обмін інформацією і спортивною атрибутикою, організація футбольних турнірів і поїздок на матчі. Всесоюзний центр любителів футболу мав велике значення у консолідації уболівальників, але не всі групи “фанатів” співпрацювали з ним. Існували “фанати”, які діяли самостійно.

Біля 7 відсотків членів самодіяльних молодіжних об'єднань відносять себе до груп, які не знаходять “розуміння” у суспільстві [13]. Серед них і групи “хіппі”. Взагалі розквіт цього руху прийшовся на другу половину 70-х років, але у

80-х роках почалася друга хвиля інтересу до цієї організації. Представники цієї організації помітно вирізняються від інших неформальних організацій своїми поглядами і зовнішнім виглядом. Вони вважають, що людина повинна бути внутрішньо вільною, прагнути до миру і вільного кохання. Зовнішній вигляд “хіппі” недбалий: довге розпущене волосся, джинсові або брезентові куртки, налобні стрічки, саморобні прикраси, вишивка на одязі. “Хіппі” поділяються на “стару генерацію”, “систему” і “пацифістів”.

“Стара генерація” складається із студентської молоді, представників творчої інтелігенції у віці від 17 до 25 років. Вони відмовляються від соціальної активності, захоплюються містицизмом, буддизмом, йогою, вживають наркотики як “засіб виходу за межі реальності”. Музична програма “старої генерації” – “психоделічний” цикл пісень ансамблю “Бітлз”.

“Система” об’єднує представників різноманітних соціальних груп у віці від 14 до 30 років. Це – школярі, студенти, творча і науково-технічна інтелігенція, робітники, були і комсомольці, і молоді комуністи. Основні цілі: самоствердження, об’єднання однодумців. Люди “системи” також цікавляться релігійними течіями і містицизмом. Наркотики і токсичні речовини не набули значного поширення у цих групах.

У деяких містах України, зокрема у Києві, комсомольські організації намагалися боротися з “хіппі”, спрямовуючи їх діяльність на реалізацію соціально значущих завдань [14]. У більшості випадків молоді люди перехворіли хіппізмом як дитячою хворобою і залишали групи “хіппі” [15].

Щоб спрямовувати діяльність молоді у потрібне русло, у 1956 році був створений комітет молодіжних організацій УРСР, який об’єднував офіційно визнані організації молоді. Про “активну” діяльність цієї організації свідчить той факт, що протягом 30-ти років її збори проводилися всього два рази – у 1956 і у 1988 роках. Тому КМО УРСР не відіграла значної ролі у молодіжному житті країни. У 1988 році організація відкрила свої двері для неформальних молодіжних об’єднань, діяльність яких базувалася на засадах марксизму-ленінізму і мала мету боротьби за мир, демократію і соціальний прогрес. Кількість організацій – членів КМО зростає удвічі, змінилася і його структура, він став більш фінансово самостійним і демократичним. У комітета з’явилася нова функція – допомагати об’єд-

нанню самодіяльних молодіжних організацій [16]. За допомогою КМО УРСР київська студія популярної музики “Рекорд” провела благодійний фестиваль у Києві, на який приїхали відомі рок-групи – “ДДТ”, “Аліса”, “Телевизор”, “Диктатура”, “Соседи”. При проведенні фестивалю виникали перешкоди з боку партійних організацій, які вважали, що ці групи заборонені і мають антирадянську направленість [17].

Появу великої кількості антисоціальних груп молоді можна пояснити даними, які отримали співробітники Науково-дослідницького центру Вищої комсомольської школи при ЦК ВЛКСМ у 1987 році. Тільки один з десяти молодих людей вважав, що суперечливі питання, які виникають у суспільстві, можна вирішити “мирним шляхом”, 25-33 відсотки є прихильниками екстремістських дій, а кожен третій засвідчив, що закони можна порушувати, якщо вони застаріли.

Значні зміни сталися у неформальному молодіжному русі після проголошення Верховною Радою Акту про незалежність України. В цей час майже всі новоутворені організації: Народний Рух України за перебудову, Українська студентська спілка, Студентське братство, Спілка української молоді, Українська молодіжна організація “Пласт” та інші заявили, що переходять з опозиції до уряду і парламенту до конструктивної співпраці з ними. Це сприяло певному спаду молодіжних неформальних рухів, тому що тепер кожен з них мав право зареєструватися і перетворитися на формальний [18].

Рухи неформалів були природним розвитком політичного процесу в УРСР. Саме їх існування свідчило про формування самодіяльних засад серед молоді, розквіт її ініціативи, зміцнення плюралізму.

Література

1. Сундєв І.Ю. Неформальные молодежные объединения: опыт экспозиции // Социологические исследования. – 1987. – № 5. – С. 57.
2. Головенько В.А. Український молодіжний рух у ХХ столітті. – Київ: А.Л.Д., 1994. – 160 с.
3. Левичева В.Ф. Молодежный Вавилон: размышления о неформальном движении. – М.: Молодая Гвардия, 1989. – 219 с.
4. Головенько В.А. Названа праця.
5. Диалог // Комсомольская правда. – 1988. – 27 октябрю. – С. 2.
6. Корсакова Т. Лозунги и ярлыки // Комсомольская правда. – 1989. – 14 января. – С. 2.
7. Плаксий С.В. “Неформалы” – сыновья или пасынки? // Политическое образование. – 1988. – № 7. – С. 85.
8. Протасова Н.Г., Шаповалов О.В. Неформали: борются чи співробітничати? // Радянська школа. – 1988. – № 19. – С. 67.
9. Там само. – С. 67.

10. Там само. – С. 67.
11. Орлюк С. Кто боится за “фанатов”? // Комсомольская правда. – 1988. – 3 мая. – С. 4.
12. Прокопенко В. “Фанаты”: не бороться, а сотрудничать // Комсомольская правда. – 1989. – 15 февраля. – С. 4.
13. Рубанова Н. Кто они такие? // Комсомольская жизнь. – 1988. – № 16. – С. 23.
14. Прогасова Н.Г., Шаповалов О.В. Названа праця. – С. 67.
15. Плаксий С.В. Названа праця. – С. 88.
16. Савинов А., Теплюк А. Есть контакт // Комсомольская правда. – 1988. – 20 апреля. – С. 2.
17. Савинов А. Нужны ли комментарии // Комсомольская правда. – 1988. – 1 июня. – С. 4.
18. Головенько В.А. Названа праця.

Надійшла до редколегії 23.08.2002 р.